

Anastasia Shesterinina, *Mobilizing in Uncertainty. Collective Identities and War in Abkhazia*, Cornell University Press, Ithaka–London 2021, ss. 243.

Studia politologiczne i historyczne dotyczące polityki krajowej, stosunków międzynarodowych czy też konfliktów zbrojnych z reguły przyjmują perspektywę holistyczną, próbując wyczerpująco zrozumieć i opisać ich genezę, przebieg i rezultaty. Taka perspektywa podmiotem analizy czyni bądź całe społeczeństwa, bądź władze (elity) państwowe, dokonując – z konieczności – dość dalekich uogólnień i tracąc z pola widzenia los, motywację działań i indywidualną ocenę wydarzeń dokonywaną przez poszczególne osoby zaangażowane w nie. Badania politologiczne w skali mikro, prowadzone z wykorzystaniem metod jakościowych, są stosunkowo mało popularne¹, będąc postrzegane jako zbyt subiektywne, uwikłane w kontekst kulturowy, a wskutek tego wycinkowe. Nieprzypadkowo na gruncie nauk o polityce do tej pory nie rozwinęły się badania dorównujące współcześnie już spetryfikowanym subdyscyplinom naukowym: socjologii jakościowej czy historii oddolnej (*history from below, people's history*). Tym bardziej opracowanie takie jak to, którego dotyczy niniejsza recenzja, są godne odnotowania nie tylko w kontekście przedmiotu rozprawy, lecz także tego, w jaki sposób jest poprowadzone badanie i jaki warsztat metodologiczny został na jej potrzeby wypracowany.

Anglojęzyczna monografia *Mobilizacja w warunkach niepewności. Tożsamości zbiorowe i wojna w Abchazji* autorstwa Anastasii Shesterininy, badaczki rosyjskiego pochodzenia obecnie związanej z uniwersytetem w Sheffield, jest interesującym studium poświęconym konfliktowi abchasko-gruzińskiemu na początku lat 90. XX w. W tytule autorka odwołuje się do kategorii niepewności jako pojęcia charakteryzującego sytuację polityczną i społeczną separatystycznych

¹ E. Marciniak, *Prolegomena do politologii jakościowej*, „Studia Politologiczne” 2021, nr 59, s. 50–70.

provincji Kaukazu Południowego (obok Abchazji także Osetii Południowej i Górskiego Karabachu) w obliczu rozpadu Związku Radzieckiego i kształtowania się nowych państwowości. Perspektywa taka jest już rozpowszechniona w obrocie naukowym². Jednakże w odróżnieniu od dotychczasowych publikacji dotyczących problematyki abchaskiej, skupiających się na stosunkach władzy i podległości, funkcjonowaniu abchaskich elit i konfliktów pomiędzy nimi³, przyjmuje ona perspektywę oddolną, zwykłych obywateli, którzy stają w obliczu konieczności podjęcia decyzji o zaangażowaniu lub niezaangażowaniu się w działania zbrojne i wystąpieniu przeciwko władzom gruzińskim. Problem jest tym bardziej ciekawy i wielowymiarowy, że stosunki pomiędzy dwoma narodami są długie, złożone i nie poddają się lakonicznym, czarno-białym charakterystykom.

Na zasadniczą część przedmiotowej pracy składa się wstęp, siedem rozdziałów (*Studia nad mobilizacją w czasie wojny domowej, Socjohistoryczne podejście do mobilizacji, Zbiorowa pamięć historyczna, Przedwojenne tożsamości konfliktowe, Od niepewności do mobilizacji w ciągu czterech dni, Od mobilizacji do walki, Abchazja powojenna*) i zakończenie. Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzenia metodologicznego. Głównym materiałem badawczym były przeprowadzone w latach 2010–2013 wywiady pogłębione ze 150 mieszkańcami Abchazji, a także z 30 osobami z Gruzji i Rosji mieszkającymi w Abchazji w chwili wybuchu wojny w 1992 r. oraz mająca tamże miejsce obserwacja towarzysząca i uczestnicząca. Autorka zadeklarowała przyjęcie podejścia historycznego i relacyjnego, tj. badania indywidualnego zachowania „zakorzenionego w określonych, funkcjonujących systemach relacji społecznych” (s. 3). Jako cel rozprawy zadeklarowano zrozumienie, „jak zwykli ludzie doświadczają mobilizacji na różnych etapach konfliktu międzygrupowego” (s. 19). Z tego powodu centralną

² R. Czachor, *Between Sustainability and Uncertainty. Political Systems of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh Republic – Conditions and Features*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K Politologia” 2015, t. XXII, nr 1, s. 151–163.

³ M.in. A. Jakubowski, *Abchazja jako „państwo nieuznawane”*, w: *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, red. R. Potocki, M. Piskorski, M. Domagała, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, Warszawa 2012, s. 87–101; R. Czachor, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2014; V. Kopeček, T. Hoch, V. Baar, *De Facto States and Democracy: The Case of Abkhazia*, „Bulletin of Geography. Socio-economic Series” 2016, nr 32, s. 85–104; R. Czachor, *Klanowość i polityka wewnętrzna Abchazji*, „Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensis” 2015, nr 3, s. 65–74; A. Pająk, *Przez most na Inguri. Relacje gruzińsko-abchaskie od 2008 do 2020 roku*, w: *Quo vadis Eurazjo? W poszukiwaniu nowych dróg partnerstwa*, red. B. Horodecki, A. Jach, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań 2020, s. 287–302.

data, wokół której zbudowano monografię, jest sierpień 1992 r., gdy na obszar separatystycznej Abchazji wkroczyły siły gruzińskie. Formalnie celem operacji było utrzymanie bezpieczeństwa szlaków transportowych (głównie kolejowego), w praktyce przekształciła się ona w wojnę z udziałem ciężkich sił zbrojnych, angażującą nie tylko ludność miejscową i grupy ochotników z Kaukazu Północnego, ale także zainteresowaną nią z pobudek geopolitycznych Rosję. Był to też punkt zwrotny w najnowszej historii Abchazji, po zakończeniu działań zbrojnych w 1993 r. całkowicie bowiem wyszła spod jurysdykcji Gruzji, stając się tzw. parapaństwem, a więc bytem wyczerpującym znamiona państwa, lecz pozbawionym powszechnego uznania ze strony społeczności międzynarodowej.

Kolejne rozdziały przedmiotowej monografii mają charakter problemowy i uporządkowane są chronologicznie. Aby oddać tło konfliktu z początku lat 90., Anastasia Shesterina sięga do XIX-wiecznej historii Abchazji, okresu *muchadżyrstwa*, gdy duża część Abchazów opuściła zamieszkiwane terytorium, na które zaczęli napływać Gruzini, omawia okres rządów mienszewickich w Gruzji, autonomię Abchazji w ramach Związku Radzieckiego i jej utratę w okresie stalinowskim, aż po narastający antagonizm pomiędzy Abchazami i Gruzinami w okresie pierestrojki. Następnie badaczka skupiła się na konflikcie zbrojnym lat 1992–1993, by finalnie wspomnieć o latach kolejnych i 2008 r., gdy po tzw. wojnie pięciodniowej pomiędzy Rosją a Gruzją została ona uznana za państwo przez Rosję, a w praktyce w dużym stopniu uzależniona od niej.

Przedmiotowa publikacja jest bez wątpienia opracowaniem interesującym nie tylko dla naukowców badających problematykę kaukaską, głównie historyków i politologów, ale także dla socjologów czy psychologów społecznych. Jest tak, gdyż omawiane na kartach monografii wydarzenia z historii Abchazji są prezentowane z subiektywnej perspektywy jej mieszkańców, uczestników i świadków wydarzeń z okresu lat 80. i 90. XX w. Mimo że deklarowanym przez autorkę książki celem badawczym było poznanie postaw społecznych i motywacji włączania się do konfliktu abchasko-gruzińskiego w sierpniu 1992 r., który został w pełni zrealizowany, w istocie jest ona szeroką panoramą stosunków międzyetnicznych i społeczeństwa abchaskiego. Odchodząc od tradycyjnego spojrzenia na tę problematykę, autorka prezentuje poglądy Abchazów, ich narrację i stosunek do wydarzeń zarówno historycznych, jak i współczesnych. Autorka podejmuje się rekonstrukcji historii Abchazji z perspektywy jej mieszkańców, wnika

w ich myślenie o rzeczywistości politycznej, sposób, w jaki doświadczenie konfliktu i związana z nim trauma konstruuje tożsamość, relacje społeczne i stosunek do państw sąsiedzkich, przede wszystkim do Gruzji.

Z lektury książki płynie wiele interesujących wniosków. Z perspektywy *stricte* politologicznej ważne jest to, że potwierdzone zostały ugruntowane w literaturze przedmiotu tezy dotyczące rozwoju politycznego Abchazji w latach 80. i 90. XX w., które wzbogacono o bardziej zniuansowane, szczegółowe uzasadnienia postaw i przekonań obecnych w społeczeństwie Abchazji.

Główne politologiczne wnioski z lektury pracy można formułować następująco: w przekonaniu Abchazów do wojny z lat 1992–1993 przyczyniły się status polityczny Abchazji w składzie Gruzji, gruzińska ekspansja demograficzna i gruzinizacja przestrzeni publicznej (s. 12). W swej pamięci historycznej mieszkańcy Abchazji źródła konfliktu z Gruzinami wiążą z okresem przedrewolucyjnym: najpierw z ekspansjonizmem rosyjskim, który spowodował falę uchodźstwa abchaskiego (*muchadźyrstwa*), napływem na opustoszałe ziemie Gruzinów, następnie z nieprzychylną polityką demokratycznej Gruzji wkrótce po I wojnie światowej, a potem z taką polityką władz radzieckich (w 1931 r. Abchazja utraciła status republiki w ramach ZSRR i stała się autonomiczną jednostką w ramach Gruzjińskiej SRR).

Abchazi deklarują wiedzę historyczną ze źródeł mówionych, przekazów rodzinnych i klanowych, a nie z podręczników czy mediów (s. 80). W niesprzyjających warunkach tożsamość abchaska przetrwała do współczesności głównie w regionach wiejskich, oparta na pojęciu *apsuara* (abchaskości). Jego wykształcenie się wynika z presji zewnętrznej – politycznej, demograficznej i kulturowej (s. 13). Treść tak rozumianej abchaskości stanowią zwyczajowe normy zachowania, kodeks etyczny oparty na honorze, wzajemności, heroizmie i maskulinizmie (s. 76).

Respondenci deklarowali, że przed wojną lat 1992–1993 stosunki międzyludzkie z Gruzinami mieszkającymi w Abchazji były poprawne, nie dochodziło do konfliktów na gruncie etnicznym, a „nacjonalizm został zasiany w Tbilisi” (s. 84). W kontaktach towarzyskich sprawy polityczne były tabu. Jednocześnie kwestia narodowa zachowywała znaczenie, w przypadku małżeństw mieszanych bowiem „należało opowiedzieć się po którejś ze stron” (s. 92). W świetle zebranego materiału badawczego relacje międzygrupowe zaczęły gwałtownie się zaostrzać pod koniec lat 80. XX w. W 1989 r. podjęto decyzję o uru-

chomieniu w Suchumi filii uniwersytetu tbiliskiego, co spowodowało protesty i międzyetniczne starcia uliczne. Od tego czasu ludność Abchazji zaczęła jednoznacznie postrzegać swą tożsamość i role społeczne poprzez pryzmat narastającego antagonizmu (s. 96). Dotychczasowe abchasko-gruzińskie przyjaźnie i znajomości często się urywały. Przestrzenie publiczne, w tym szkoły czy szpitale, zaczęły nabywać charakteru narodowego (s. 116).

Wydarzenia z lat 1992–1993 określane są nie jako wojna domowa, lecz jako „wojna, wojna polityczna” (s. 20). W przekonaniu Abchazów jej celem było „wytępienie narodu abchaskiego” (s. 176). Jej wybuch – natarcie sił gruzińskich na Abchazję w sierpniu 1992 r. – nie był spodziewany. W momencie jej rozpoczęcia ludzie byli w pracy, na daczach, na plaży. W pierwszej chwili docierające sygnały o natarciu potraktowano jako międzyetniczne zamieszki podobne do tych, które po raz ostatni miały miejsce w 1989 r. Wiedzę o tym, co się dzieje i że jest to duża operacja wojskowa, respondenci czerpali głównie z abchaskich mediów, gdzie z przemówieniami występował cieszący się autorytetem przywódca i przewodniczący lokalnej legislatury, Władisław Ardżinba. Wraz z postępującą ofensywą społeczeństwo ogarnęły szok i panika (s. 39). W tej sytuacji dokonywano różnych wyborów: część osób zdecydowała się wstąpić w szeregi samoobrony (wówczas Abchazja nie miała regularnej armii), dużą rolę organizacyjną zaś odgrywała organizacja Ajdygłara. Byli jednak tacy, którzy ukrywali się lub szukali schronienia w Rosji czy Gruzji. Decyzje o mobilizacji w celu obrony rzadko były indywidualne, mężczyźni tworzyli lokalne grupy oparte na więzach klanowych. Ich głównym problemem był brak broni, w najlepszym przypadku mieli stare strzelby myśliwskie. Do oddziałów samoobrony dołączali mieszkający w Abchazji Ormianie, Grecy, a niekiedy Gruzini. W świadomości Abchazów utrwalił się wątek wsparcia udzielonego im przez ochotników rekrutujących się spośród ludów Kaukazu Północnego. Niejednoznacznie z kolei postrzegana jest postawa Rosji, która balansowała pomiędzy stronami konfliktu, a po jego zakończeniu, w 1996 r., wraz z innymi członkami Wspólnoty Niepodległych Państw, nałożyła blokadę ekonomiczną.

Latem 1993 r. siły abchaskie odbiły Suchumi i ten moment w abchaskich narracjach urasta do rangi symbolicznego triumfu, początku własnego państwa i armii (s. 179). Militarny i polityczny sukces Abchazji w omawianym konflikcie nie przyniósł poprawy w funkcjonowaniu społeczeństwa oraz jego sytuacji ekonomicznej. Ze wspomnień respondentów wyłania się obraz zdewastowanego materialnie

i społecznie kraju. Miasta, po *exodusie* Gruzinów, były wręcz wyludnione, infrastruktura zniszczona. W opustoszałych miejscowościach szerzyło się bezprawie i rabunki. Ofiarami zdemoralizowanych grup abchaskich kombatanów stawali się nie tylko nieliczni pozostali na miejscu Gruzini, lecz także pobratymcy. Przebrzmiewa gorzka refleksja, że przemoc ze strony Gruzji została zastąpiona własną (s. 181). Społeczeństwo czekała długa droga wychodzenia z traumy i licznych problemów, takich jak alkoholizm czy narkomania (s. 183).

Wysiłek i ofiarność czasu wojny sprawiły, że rytuały i praktyki społeczne stale nawiązują do tego okresu, będąc elementem konstytuującym współczesną tożsamość narodową Abchazów. Na tle wspomnień o wojnie lat 1992–1993 wojna z 2008 r. nie jest szczególnie istotnym epizodem (prawdopodobnie z tego powodu, że toczyła się głównie na terenach Osetii Południowej). Uznanie niepodległości Abchazji ze strony Rosji i nielicznej grupy innych państw nie jest silnie obecne w lokalnych narracjach.

Podsumowując, recenzowaną publikację należy uznać za wyjątkowo wartościowe studium z zakresu historii najnowszej i stosunków społecznych współczesnej Abchazji, podejmujące tę problematykę z nowej, dotąd niestosowanej perspektywy. Na uznanie zasługują rozmachem badawczy, uwzględnienie nie tylko centralnych dla pracy kwestii związanych z wojną lat 1992–1993, ale także genezy konfliktu, a więc nabrzmiewających dekadami antagonizmów abchasko-gruzińskich, jak i nakreślenie obrazu dewastacji społecznej Abchazji po sukcesie w tymże konflikcie i ogłoszeniu *de facto* niepodległości. Wnikając w kontekst kulturowy i bazując na dalece subiektywnym materiale badawczym, autorka pracy musiała się wykazać dużą wrażliwością badawczą i empatią. Jednocześnie udało się jej zachować dystans badawczy, co sprawia, że jej monografia jest rzetelnym studium. Jest ona także świadectwem określonej epoki, coraz bardziej odchodzącej w przeszłość, mogącym posłużyć w przyszłości do dalszych studiów nad przedmiotową problematyką.

Cele monografii zostały zrealizowane, natomiast z całą mocą należy podkreślić, że jest to tylko obraz określonej narracji, wyobrażeń o własnej przeszłości, dodatkowo artykułowanych na potrzeby osoby „z zewnątrz”, spoza Abchazów (ważne, że autorka pracy ma tego świadomość i sygnalizuje to w książce). W tym kontekście niezbędne wydaje się kontynuowanie badań opartych na wypracowanej przez Anastasię Shesterninę perspektywie po drugiej stronie konfliktu abchasko-gruzińskiego.

BIBLIOGRAFIA

- Czachor R., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2014.
- Czachor R., *Between Sustainability and Uncertainty. Political Systems of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh Republic – Conditions and Features*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K Politologia” 2015, t. XXII, nr 1, s. 151–163.
- Czachor R., *Klanowość i polityka wewnętrzna Abchazji*, „Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensa” 2015, nr 3, s. 65–74.
- Jakubowski A., *Abchazja jako „państwo nieuznawane”*, w: *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, red. R. Potocki, M. Piskorski, M. Domagała, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, Warszawa 2012, s. 87–101.
- Kopeček V., T. Hoch, V. Baar, *De Facto States and Democracy: The Case of Abkhazia*, „Bulletin of Geography. Socio-economic Series” 2016, nr 32, s. 85–104.
- Marciniak E., *Prolegomena do politologii jakościowej*, „Studia Politologiczne” 2021, nr 59, s. 50–70.
- Pająk A., *Przez most na Inguri. Relacje gruzińsko-abchaskie od 2008 do 2020 roku*, w: *Quo vadis Eurazjo? W poszukiwaniu nowych dróg partnerstwa*, red. B. Horodecki, A. Jach, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań 2020, s. 287–302.

Rafał Czachor

Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego

Wydział Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych

ORCID: 0000-0002-5929-9719

rczachor@afm.edu.pl